

Izvorni znanstveni članak

UDK: [32:78](497.581 Zadar)“1850/1900“

NACRTAK

U tekstu koji slijedi nastojat će se prikazati glazbeni život Zadra u drugoj polovici 19. stoljeća u odnosu na politička previranja. U tu svrhu analizirat će se djelovanje dvaju najznačajnijih glazbenih društava (Zadarske filharmonije i Hrvatskoga pjevačkog društva Zoranić) u okvirima njihovih nacionalnih orijentacija. Sukladno postmodernističkim stremljenjima koja su 'zainteresirana' i za manjine, *outsidere* i sve one koje je moderna historiografija godinama zanemarivala, nastoji se promišljati o dometima političkih utjecaja na glazbeni život zadarske sredine (pojedinaца i glazbenih društava), ali i na svakodnevni život tadašnjih kulturnih građana.

Ključne riječi: glazbeni život Zadra, 19. stoljeće, politika i glazba, Zadarska filharmonija, Zoranić

* Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom GIDAL IP-2016-06-2061. Rad je nastao prema poglavlju Kulturni transferi (politika i glazba) u doktorskoj disertaciji pod naslovom *Dokumentalistički pristup i obrada informacija o glazbenom životu grada Zadra od 1860. do Prvog svjetskog rata*, obranjenoj u studenome 2016., a pod mentorstvom prof. dr. sc. Tatjane Aparac-Jelušić i komentorstvom prof. dr. sc. Ennija Stipčevića.

UVOD

Glazbenim životom Zadra do sada se bavilo nekoliko povjesničara i muzikologa: C. F. Bianchi¹, Katnich², G. Sabalich³, R. Belić⁴, B. Širola⁵, J. Bezić⁶, Z. Blažeković⁷ i E. Stipčević⁸. O glazbenim prilikama u Zadru pisao je i T. Maštrović u sklopu monografije o hrvatskim kazalištima, pri čemu je koristio isključivo Široline podatke o hrvatskim glazbenim društvima u Zadru. Međutim, za razliku od Širole i ranijih autora, Maštrović ne spominje talijanska glazbena društva i glazbenike koji su pripadali tzv. talijanskoj strani. Iako stariji, vrijedan je i važan članak zasigurno onaj J. Bezića iz 1960-ih u kojem je autor progovorio o pojedincima iz zadarskoga kulturno-političkoga života (bez obzira na ideološku podlogu) koji su imali neposredne veze s glazbenim životom Zadra.⁹ Osim Bezića,

1 BIANCHI, Carlo Federico, *Zara cristiana*, Zara 1877. Id., *Fasti di Zara, religioso-politico dall'anno 1184 av. cr. sino dall' anno 1888*, Zara 1888. Bianchi se prvenstveno bavio crkvenom poviješću grada pa je shodno tomu pisao i o crkvenoj glazbi te glazbi prilikom crkvenih blagdana.

2 Nije sasvim sigurno tko je autor monografije *Niccolò Cav. de Strmić di Valcrociata per molti estimatori*, Zara, 1876. Pretpostavlja se da je to Katnich, jer ga kao autora navodi Sabalich u monografiji *Cronistoria...* Međutim, u Viencu iz 1876.?, navodi se da su monografiju omogućili brojni štovatelji Strmića, što opet ne poriče, ali ni ne potvrđuje Katnićevo autorstvo. Vidi BLAŽEKOVIĆ, Zdravko, Prilog poznavanju Nikole Strmića, *Rad JAZU*, knj. 409, Zagreb 1988. Vidi i: MAJER-BOBETKO, Sanja; BLAŽEKOVIĆ, Zdravko; DOLINER, Gorana, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Zagreb 2009.

3 SABALICH, Giuseppe, *Cronistoria aneddotica del Nobile teatro di Zara (1781-1881)*, Rijeka – Zadar 1904.-1922. Radi se o izuzetno iscrpnom, dokumentiranom i zanimljivom štivu autora Giuseppa Sabalicha (1856.-1920.), Zadrana koji je godinama bio kroničar zadarskoga glazbenog i kulturnoga života. *Cronistoria* je izlazila periodično u četrdeset i četiri nastavka tijekom gotovo puna dva desetljeća (1904.-1922.) u časopisu *Rivista dalmatica*, a potom je objavljena i kao monografija. U njoj Sabalich opisuje stoljetni rad prvoga zadarskoga kazališta koje je ujedno i jedno od prvih hrvatskih kazališta.

4 BELIĆ, Rudi, Književnost i umjetnost u Dalmaciji zadnjih pedeset godina, *Jubilarni broj 'Narodnog lista'*, god. 1912., str. 91. Id., *Glazba u Dalmaciji od apsolutizma amo, Pjev. Vjesnik*, god. VIII., 1912., 42.

5 ŠIROLA, Božidar, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Zagreb 1922. Id., *Muzički život u Zadru*, Zagreb 1964. Id., *Pabirci iz glasbene povijesti grada Zadra, Alma Mater Croatica*, 155.-162. Id., *Muzički život u Zadru*, Posebni otisak iz zbornika *Zadar*, Zagreb 1964., 599.-608.

6 BEZIĆ, Jerko, Nosioci zadarskog muzičkog života u odnosu na narodni preporod u Dalmaciji, *Radovi Intituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 8, Zadar 1961., 259.-308. Id., O hrvatskom kazalištu u Zadru, *Zadar-Zbornik*, Zagreb 1964., 609-618.

7 BLAŽEKOVIĆ, Zdravko, Prilog poznavanju Nikole Strmića, *Rad JAZU*, knj. 409, Zagreb 1988. Id., Izvještaj o sređivanju zbirke muzikalija katedrale sv. Stošije u Zadru, *Arti musices*, 15/2 (1984), 171-188. Id., Nekoliko podataka o vezama Franza von Suppéa s rodnom Dalmacijom, *Arti musices*, 14/2 (1983), 133-144.

8 STIPČEVIĆ, Ennio, Glazbeni život Zadra od 1860. do 1818., *Zadarska revija*, XXXIV, 1985., 1, 78.-87. Id., *Hrvatska glazba*, Zagreb 1997. Id., Izvještaj o sređivanju i katalogiziranju muzikalija Historijskog arhiva u Zadru, *Arti musices*, 17/1 (1986), 101-135. O glazbenom životu Zadra 2010. Pisala je i autorica ovoga članka, vidi: BURIĆ, Katica, *Glazbeni život Zadra u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća*, Zadar 2010.

9 BEZIĆ, J., Nosioci zadarskog muzičkog života..., str. 261.

1890-ih se i Z. Blažeković dotakao kompleksnoga pitanja glazbe i politike, upozorivši na glazbenu prošlost Dalmacije koja je upravo zbog političkih pitanja bila praktički ,do jučer' zanemarena. Tako Blažeković vrlo jasno uočava svojevrsnu „nelagodu hrvatske glazbene historiografije” kada je u pitanju glazbena prošlost Dalmacije te zaključuje da bi dalmatinski skladatelji i njihove veze s talijanskim, francuskim ili austrijskim glazbenim jezikom, zasigurno bili prihvaćeni i uvaženi od hrvatske historiografije, da su živjeli u nekom ranijem razdoblju. Međutim, breme burne političke situacije u drugoj polovici 19. stoljeća te borba za nacionalnu neovisnost i ,nužnost zauzimanja političkih strana’, ostavila ih je u dugogodišnjoj anonimnosti. Blažeković zaključuje:

„Višekulturna i višejezična Dalmacija sa svojom glazbom i kazalištem smatrana je u okvirima sjevernohrvatskih nacionalističkih stajališta politički neprihvatljivom i ostavljena je izvan kanona.”¹⁰

Osim vrijedne glazbeno-historiografske literature, o glazbenoj prošlosti Zadra, na specifičan i ,samozatajan' način, progovaraju i raznovrsni, mnogobrojni dokumenti o glazbi pohranjeni uglavnom u zadarskom Državnom arhivu.¹¹ Riječ je o brojnim koncertnim i opernim plakatima, programima, letcima, ugovorima, statutima, fotografijama, brojnim muzikalijama, obiteljskim fondovima i novinskim člancima. Upravo su ovi arhivski dokumenti danas svojevrsni svjedoci prošlih vremena koji uvijek nanovo pozivaju na nova istraživanja, tumačenja, interpretiranja s pečatom, naravno, našega vremena (kulture, politike i svijesti).

U drugoj polovici 19. stoljeća svijest o kulturoloških i jezičnim podjelama i razlikama bila je uvelike prisutna, ali zadarski su glazbenici i organizatori glazbenoga života (kao uostalom i mnogi drugi kulturni djelatnici i intelektualci) u dugom nizu desetljeća plodno surađivali. Tek zadnjih petnaest godina 19. stoljeća, kada je borba između dviju najjačih političkih struja (hrvatske i talijanske/talijanaške) poprimila veće razmjere, i na glazbenom se polju počinju događati promjene, podjele i razdvajanja u svakom smislu.

Baš kao i cijela Austro-Ugarska Monarhija satkana od različitih nacionalnosti i kultura, i Zadar je, kao vojno središte Dalmacije bio okupljalište vojnika različitih korijena koji su nosili sa sobom vlastite kulturne vrijednosti. Osim vojnika, Zadar su redovito posjećivali mnogi intelektualci (znanstvenici, književnici, umjetnici) koji u svojim (tiskanim) putopisima svjedoče o kulturnoj slici onodobnoga Zadra.¹² Talijanska kultura bila je već duboko ukorijenjena i stoljećima promovirana u Zadru, pa se podrazumijevalo da svaki ,kulturniji' građanin završi

10 BLAŽEKOVIĆ, Z., *Glazba osjenjena politikom : studije o hrvatskoj glazbi između 17. i 19. stoljeća*, Zagreb 2002., 24.-25.

11 U Državnom arhivu Zadar nalaze se raznovrsni dokumenti o glazbi. U prvom redu to su brojne muzikalije svrstane u nekoliko skupina. Riječ je o skoro 2000 jedinica. Osim muzikalija, konzultiralo se zbirke plakata, obiteljske fondove, zbirke društava, kazališta, peridike, rukopisa i dr.

12 Vidi DESPOT, Miroslava, Strani putnici u Zadru u XIX. st., *Zadar-Zbornik*, ur. J. Ravlić, Zadar 1964.

studij u Italiji i da poznaje talijansku kulturu i jezik. Mnogi intelektualci, plemići i drugi obrazovani građani njegovali su kulturu i umjetnost u svojim domovima ne dovodeći u pitanje različitost etniteti. U izvorima čitamo o okupljanjima glazbenika (bilo koje nacionalnosti) u kućama zadarskih obitelji Strmić, Dionisi, Luxardo. Uz njegovanje glazbe, kao najuzvišenije umjetnosti, podrazumijevala se uljudenost i dobrodošlica prema svim strancima. Upravo tako i *Casino*, jedno od prvih društvenih okupljališta domaće i strane intelektualne elite, 'otvara vrata' svim strancima i osigurava im prostor i sitne potreštine kako bi im boravak u Zadru bio što ugodniji.¹³ Dakle, u prvoj polovici 19. stoljeća politika je imala minornu ulogu u kulturnom životu grada, a glavni nositelji i promicatelji kulturnoga razvitka bili su zadarski plemići i uglednici koji su vlastitim sredstvima otvarali kulturne institucije poput kazališta.¹⁴ Gotovo svaki građanin bio je član nekoga kulturno-prosvjetnoga društva kojih je u drugoj polovici 19. stoljeća bilo čak stotinjak!

Zapravo tek s buđenjem nacionalne svijesti u Europi, širenjem slobodoumnh ideja i novosti koje je Europi, pa tako i pojedinim krajevima Austrije, donijela Francuska revolucija, i na našim se prostorima rađala svijest o slavenskim i hrvatskim korijenima. Na samom početku 19. stoljeća, 1806., u Zadru izlazi *Kraglski Dalmatin*, prva dvojezična i time prva novina na hrvatskome jeziku, što svjedoči o ranoj prisutnosti svijesti o narodnom jeziku. Ipak, mijenjanjem vlasti i namjesnika, mijenjala se podrška hrvatskoj ideji, a ovisno o tomu, i jačanje nacionalnih struja. Rani anticipatori narodnoga preporoda i ideja za ravnopravnost hrvatskoga narodnoga jezika te osjećaja potrebe za povezivanjem svih hrvatskih zemalja pojavili su se baš u Zadru. Dr. Ante Kuzmanić, bio je Splitsanin koji u Zadru 1844. godine pokrenuo časopis *Zora dalmatinska* i to u suradnji s mladim časnikom Petrom Preradovićem. Tako je u prvome broju objavljena glasovita Preradovićeva pjesma *Zora puca, bit će dana*.¹⁵ Iako je časopis vrlo brzo okupio oko sebe ne samo dalmatinske nego i mnoge prekovelebitske Hrvate, potičući ih na služenje materinim jezikom, te borbu za uvođenjem hrvatskoga jezika u

13 Društvo *Casino* jedno je od najstarijih društava u Zadru. Osnovano je 1833., a trajalo je do kraja 19. stoljeća. Društvo *Casino* bio je klub, mjesto za kulturno uzdizanje prvenstveno zadarskoga plemstva i članova njihovih obitelji, ali i gostiju i stranaca. Među ciljevima Društva ističe se upoznavanje novih ljudi, ponajprije stranaca kako bi se, razmjenom znanja i iskustava učvršćivali prijateljski odnosi. Društvo je u tu svrhu organiziralo društvene i kulturne zabave. Vidi: Dazd, fond Društva, kutija 2., sign. Misc XCIII, Pozic. Br 14.

14 Kako piše u dokumentu iz svibnja 1781., pokretači svih akcija oko kazališta Teatro Nobile i njegovi vlasnici, bili su kapetan Girolamo Nonweiller, Francesco Carceniga, Grgur Stratico i Antonio Dall'Aqua. U jesen te iste godine pridružiti će im se Mario Begna i Gabriel Petrovich. Vidi BURIĆ, Katica, *Glazbeni život Zadra...*, 63. Prema: RAUKAR, Tomislav et al., *Zadar pod Mletačkom upravom: 1409 – 1797, Prošlost Zadra III*, Zadar 1987., 584.

15 *Zora Dalmatinska* prestala je izlaziti još krajem 1849. godine, na početku Bachova apsolutizma. BRALIĆ, Ante, *Zadarski fin-de siècle – Političke i društvene prilike u Zadru i Dalmaciji uoči Prvoga svjetskog rata, Časopis za suvremenu povijest*, 39/3 (2007), 515-849. https://www.academia.edu/5158425/The_Finde_siecle_in_ZadarPolitical_and_Social_Conditions_in_Zadar_and_Dalmatia_on_the_Eve_of_the_First_World_War

škole i u urede, borba koju su razvili pristaše sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom nije donijela željeni rezultat. Povoljniji trenutak za nastavak nacionalne borbe, ali još uvijek ‚tihu‘, dogodio se 1863. godine osnivanjem Narodne čitaonice čija je djelatnost znatno utjecala na kulturni rad hrvatskih građana u Zadru.¹⁶ Podatak koji je zanimljiv i značajan za razumijevanje ukorijenjenosti talijanske kulture i jezika je da se i u prostorima Narodne čitaonice, kao i na njihovim sjednicama uglavnom govorilo talijanskim jezikom, a tek od 1875. godine sjednice se drže na hrvatskom.¹⁷ Zapravo već 1861., osnivanjem Dalmatinskoga sabora, u Dalmaciji se intenzivnije osjeća podijeljenost na pristaše i protivnike sjedinjenja s Hrvatskom.¹⁸ Ipak, svojevrsni prijelomni trenutak dogodio se tek 1885. kada je došlo do razilaženja u političkim stajalištima pojedinih članova dotada uglavnom nepriestranih društava – Filharmonijskoga, Narodne čitaonice, Gradske glazbe i drugih.

ZADARSKA FILHARMONIJA U ODNOSU NA POLITIČKA PREVIRANJA

Najstarije gradsko glazbeno društvo u Zadru osnovano je 1858. godine pod nazivom *Società Filarmonica*.¹⁹ Baš kao i mnoga filharmonijska društva u drugoj polovici 19. stoljeća na hrvatskome tlu (Split, Pula i Pazin), ali i na mnogim područjima Austro-Ugarske Monarhije (Ljubljana i Poznan) i zadarska će filharmonija biti glavnim čimbenikom razvoja glazbenoga života u ovome gradu.²⁰

16 Godine 1862. osnovana je Matica dalmatinska, te Narodna čitaonica koja je otvorena 14. veljače 1863. U svrhu buđenja nacionalne svijesti pristaše narodnog preporoda i sjedinjenja s Hrvatskom pokrenuli su i svoj list *Il Nazionale* koji je najprije izlazio na talijanskom jeziku s prilogom na hrvatskom naslovljenim *Narodni list*, što se kasnije obrnulo. Zadar je postao središte dalmatinskoga političkog života, a *Il Nazionale* njegovo glasilo. U njemu je ujedno bilo sjedište vodstva Narodne stranke, ali i ostalih stranaka koje se tada razvijaju u Dalmaciji.

17 BELIĆ, R., Književnost i umjetnost..., 86.

18 Pristaše sjedinjenja nazivalo se aneksionistima, a protivnike autonomašima. Oni su se borili za samoupravu Dalmacije i u pravilu bili Talijani ili njihovi simpatizeri – talijanaši.

19 Za usporedbu, u Zagrebu 1851. dolazi do značajnih promjena u ‚Musikvereinu‘. Naime, posebno izabran odbor (V. Lisinski, A. Štriga, P. Preradović, M. Krešić) donio je prijedlog novoga Pravilnika. U njemu se ističe težnja: ‚da se glazbena umjetnost po domovini u opće raširi i razvije i da se pobudi ljubav prema ovoj umjetnosti s osobitim obzirom na značaj jugoslavenske glazbe‘. Vidi: GOGLIA, Antun, Hrvatski glazbeni zavod 1897-1927. Pretisak iz *Sv. Cecilije*, Zagreb 1927., str. 16. Vidi i: BEZIĆ, J., Nosioci zadarskog muzičkog života..., 296. Za razliku od Zagreba, u još je jednom sjedištu austrijskih vlada – Ljubljani, već sredinom 19. stoljeća postojalo Filharmonijsko društvo koje je bilo njemački orijentirano. Zato je ljubljanska Narodna čitaonica 1861. osnovala svoj pjevački zbor s kojim je izvodila pretežno slovenske, hrvatske i češke skladbe. Vidi: BEZIĆ, Nosioci..., 297. U Pazinu tzv. *Società filarmonica di Pisino*, osnovana je 1893. kako bi obnovila ‚bandu‘, odnosno, limenu glazbu i orkestar. Prema autoru Giovanniju d’Allesiju, prva je *Società filarmonica di Pisino* osnovana 1859. s ciljem ‚di difendere l’italianità degli abitanti‘ [‚da se obrani talijanstvo kod stanovnika‘]. Dokumentacija Filharmonijskoga društva nalazi se u DAZD, Kut 3, 543; stara sign: Miscellan. XCIV/ Pozic. Br. 7.

20 U Rijeci se *Società filarmonico-drammatica* osniva 1873. Vidi RUCK, Lovorka, Glazbeni život u Rijeci, *AM* 35/2 (2004), 179.-205.

S upravom koju su činili zadarski intelektualci upoznati s europskim kulturno-umjetničkim stremljenjima, Filharmonija je u izuzetno kratkom roku od samo nekoliko mjeseci angažirala profesionalne glazbenike, iskusne dugogodišnje glazbene amatere, upisala na desetke glazbenih pripravnika, osnovala glazbenu školu te oformila orkestar i zbor. Glazbenici ovoga Društva, osim na redovnim vlastitim koncertima (pet do osam puta godišnje), sudjelovali su u mnogim drugim glazbenim manifestacijama u gradu. Za razliku od zagrebačkoga glazbenog društva tzv. Musikveraina koji je promovirao hrvatsku glazbu i narodnu umjetnost, zadarsko Filharmonijsko društvo bilo je daleko od takvih ideja. Naime, u odboru Musikveraina još 1851. godine bili su poznati Ilirci: V. Lisinski, A. Štriga, P. Preradović i M. Krešić koji su već tada u Pravilniku društva isticali težnju „da se glazbena umjetnost po domovini u opće raširi i razvije i da se pobudi ljubav prema ovoj umjetnosti s osobitim obzirom na značaj jugoslavenske glazbe.”²¹ Musikverainova ideologija odrazila se ponajprije na njihovu repertoaru, pa tako uz njemačke, i u manjoj mjeri talijanske glazbene komade, izvode i hrvatska djela. Zadarska Filharmonija, za razliku od zagrebačkoga glazbenog društva, nije ni svojim Statutom predviđala promoviranje i razvoj nacionalne glazbe, što se ne bi smjelo automatski pripisati negiranju hrvatske ideologije. Naime, Društvo je ponajprije bilo fokusirano na razvoj i širenje kvalitetne vokalno-instrumentalne glazbe uopće,²² kao i stvaranje glazbenoga kadra, a politika je bila ‚sklizak‘ teren koji je usporavao takve ideje ali i provocirao vladajuće koji su bili protiv narodnoga preporoda. U Zadru je u to vrijeme predsjedavao carski namjesnik Lazar Mamula koji je bio sklon vladinoj politici u Beču i bio je oštar protivnik ideja sjeđinjenja Dalmacije s Hrvatskom. U takvoj atmosferi, isticanje političkih ciljeva u Statutu, i to još u smjeru ideologije narodnoga preporoda, najvjerojatnije bi značilo nemogućnost osnivanja društva. Da je Filharmonija u svojim početcima bila politički nepristrana, svjedoče pojedini članovi koji su bili pripadnici hrvatske ‚strane‘. Tako je primjerice Ivan Danilo, profesor zadarske gimnazije i istaknuta ličnost narodnoga preporoda, bio od samoga početka društva pa do 1864. godine jedan od statutom predviđenih dvanaest nadzornika glazbene nastave.²³ Ivan Danilo bio je i potpredsjednik Matice dalmatinske, a u svibnju 1863. godine, zbog preporodnih ideja, Danilo je uz Mihu Klaića otpušen iz službe.²⁴

21 GOGLIA, dr. A., *Hrvatski glazbeni zavod 1897-1927.*, str. 16. Vidi u BEZIĆ, J., *Nosioci zadarskog muzičkog života...*, 297. I naslov društva trebao je biti Društvo prijatelja glazbe u Hrvatskoj i Slavoniji sa sjedištem u Zagrebu, ali to se ipak nije ostvarilo.

22 U zamolbi za odobrenje Statuta piše: „pojavi se ideja da se proširuje u ovome gradu ljubav, kultura i sklonost prema muzici i da se postigne jedini cilj”. (*È sorta in alcuni la plausibile idea di diffondere sempre più in questa città l'amore, la coltura ed il giusto pella musica, ed avvisarono quale unico mezzo di cogliere questo scopo gentile, l'istituzione d'una Società Filarmonica.*) DAZD 543 kut 3.

23 Vidi *Relazioni... della Società filarmonica...*, l'anno 1859, 1860, 18561, 1862, 1863.

24 Kada se 1867. vratio sa slavenske etnografske izložbe u Moskvi i napisao o tomu dva članka u *Nazionali*, vlasti su napale list i autora.. U Danilovu stanu, kao i u stanu izvršnoga direktora lista Josipa Paštrovića izvršena je premetačina, a Danilo je nakon toga uhićen. U istražnom zatvoru proveo je 36 dana. Tek od 1870-ih, kada su u dalmatinskom saboru ostvarili

Osim Danila, od samih je početaka u Filharmonijskom društvu bio i dr. Miho Milkovich,²⁵ liječnik, kasnije ravnatelj primaljske škole te pokrajinski referent za zdravstvo Dalmacije.²⁶

Slika 1: Dr. Miho (Michelle) Milchovich

Uz to što je bio izvrstan i dugogodišnji pjevač u Filharmoniji, Milković je bio i član uprave s funkcijom prokuratora, dakle, zamjenika predsjednika,²⁷ ali i višegodišnji član upravnoga odbora Matice dalmatinske.²⁸

Milkovića je zadarska publika punih dvadeset godina (1857. - 1878.) slušala na mnogim filharmonijskim koncertima uvažavajući njegov istaknuti bariton i bas.²⁹ Gotovo na svakom koncertu Filharmonije Milković je pjevao barem jednu solističku točku, a nerijetko je s kolegom Šimom Strmićem pjevao popularne operne duete. O Milkovićevu glasu kritika je u više navrata pisala pohvale. Tako Sabalich o njemu piše: „...una voce potente di baritono”,³⁰ a Ivan Bersa: „...bella e robusta voce”.³¹ Poznati glazbeni kritičar G. Salghetti-Driolli o njemu piše da je „con la sua voce agile e pastosa... ispirato e profondamente commoso

izbornu pobjedu, narodnjaci su mogli slobodnije djelovati. Vidi u BEZIĆ, J., *Nosioci zadarskog muzičkog života...*, 298.

25 Miho Milković (Michele Milcovich, Kotor, 1823.-Zadar, 1878.) već se za vrijeme studija u Italiji posvetio i pjevanju. Ugledni G. Sabalich o njemu piše da je „uomo giovane e intelligentissimo, una delle piu spiccate notabilita musicali nel nostro paese, sostegno validissimo di tutti i concerti pubblici e privati che la Filarmonica oferse.” SABALICH, G., *Cronistoria...*, 243.-244. Vidi i: BEZIĆ, J., *Nosioci zadarskog muzičkog života...*, 299. Vidi i ŠKARICA, M., *Zadarski liječnici, Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. II, 1955., str. 156.

26 SABALICH, G., *Cronistoria...*, 243.-244.

27 Prema Statutu društva, uprava se sastojala od direktora i dvaju prokuratora, dakle, predsjednika i dvaju potpredsjednika.

28 NL, 1862., br. 44. i 67.

29 BEZIĆ, J., *Nosioci zadarskog muzičkog života...*, str. 299.-300.

30 SABALICH, G., *Cronistoria...*, 243.

31 OssD, 1860., br. 55. Opsežniji prikaz napisao je Ivan Bersa.

dalla musica”.³² Pretpostavlja se da je uz dr. M. Klaića, I. Danila, J. Sundečića i J. Antonietija, upravo Milković jedan od najzaslužnijih za odabir programa na velikom koncertu povodom tisućgodišnjice slavenskih apostola Ćirila i Metoda.³³ Naime, na programu su, uz djela opernih velikana bila i ona Livadića, Lisinskog i Lžičara, a izvođači su redom bili članovi Filharmonije: A. Quien, J. Dauka, A. Gosetti, Dr. M. Milković, R. Nejebse, i A. Ravasio. Miho Milković je zasigurno bio ugledan član zadarskoga društva, a osim svoje liječničke profesije i velike uloge u djelovanju zadarske Filharmonije, ostao je zapamćen: „Učitelj neumorni rodnoga jezika bješe on dika rodoljubnog kola.”³⁴

I Šime Strmić (1825.-1893.) poznati zadarski pravnik i sin plemića Antonija Strmića, punih četrdeset godina bio je aktivan pjevač baritonskoga glasa. Baš kao i otac, završio je studij političkih znanosti u Padovi, 1849., a u literaturi ga se spominje kao veleposjednika, pravnika i općinskoga vijećnika te člana uprave Društva uzajamne pomoći.³⁵ U gradskom glazbenom životu sudjelovao je kao organizator djelujući u upravi Filharmonijskog društva,³⁶ te u Teatro Nuovo. O Šimi Strmiću kao vrsnom baritonu piše Giuseppe Sabalich: „...una delle più geniali notabilità fra i dilettanti di canto che Zara abbia posseduto”.³⁷ A zadarski glazbeni kritičar Giuseppe Salghetti-Drioli piše: „...baritono potente, preciso, sempre sicuro e della voce e dell’intonazione”.³⁸ Iako je odgojen u obitelji koja je njegovala talijansku kulturu i jezik, a njegov brat, uvaženi skladatelj i violinist Nikola Strmić³⁹ 1880-ih godina zauzeo talijanašku stranu, o Šimi Strmiću pisalo se da je „odan hrvatskoj misli do zadnjeg časa... i svjedjer iskreno ćutio za svoj hrvatski narod...”⁴⁰ Šime je bio i dugogodišnji član Narodne čitaonice, a 1870. godine, prilikom općinskih izbora, na prvome je mjestu na popisu izabranih narodnjaka, kandidata trećeg tijela. Uz njega, na popisu su narodnjaci J. Medović, P. Antunović, J. Lantana, F. Danilo, J. Paštrović i dr.⁴¹

32 Oss, 1859., br. 153.

33 NL, 1863., br. 13. (hrvatski prilog)

34 Osmrtnica. DAZD.

35 Vidi BEZIĆ, J., Nosioci zadarskog muzičkog života..., 302. Prema Maschek, 118. i 275

36 *Relazione...*, *l'anno 1863.*, str. 4.-5.

37 SABALICH, G., *Cronistoria...*, 302 Vidi BEZIĆ, 302.

38 BEZIĆ, J., Nosioci zadarskog muzičkog života..., 302 Prema OssD, 1859., br. 153.

39 O najpoznatijem zadarskom skladatelju Nikoli Strmiću i kompleksnom pitanju njegova „talijanaštva”, u ovom se radu neće govoriti.

40 Narodni list, 1893, 3.

41 Vidi BEZIĆ, J., Nosioci zadarskog muzičkog života..., 302. Prema BELIĆ, R., Književnost i umjetnost..., 86

Slika 2: Dr. Šime Strmić (Simeone de Stermich)

Iako nije bio glazbenik, posebno zaslužan za napredak Filharmonijskoga društva bio je i plemić Josip Lantana koji je bio tzv. *socio fondatore*, a 1863. godine društvu je poklonio osamnaest kompletnih partitura Rossinijevih opera (vidi slika 3).

Kasnije je Lantana bio i prokurator u upravi društva, a mada podrijetlom Talijan, vrlo se rano opredijelio za narodne ideje. Godine 1898. o Lantani pišu: „Bio je jedan od riedkih zadarskih kolinovića, koji je u prvi mah znao shvatiti naš narodni pokret, te zanj živo i požrtvovno raditi.”⁴² Lantana je bio i član te financijski poduzetnik mnogih drugih društava, Narodne čitaonice, Gradske glazbe i dr.⁴³

Suradnjom svih tih istaknutih pojedinaca surađivala su i društva, pa su nerijetko na svečanostima jednih nastupali članovi drugih društava. O suradnji društava, ali i uvažavanju pripadnika hrvatskih ideja, svjedoči i niz događaja prilikom svečanosti tisućljetne obljetnice reda sv. Ćirila i Metoda u veljači i ožujku 1863. godine. Tada su članovi društava Matice dalmatinske i Narodne čitaonice,⁴⁴ organizirali niz priredbi, recitacija, zabava te koncert Filharmonije. U prostoru Narodne čitaonice uvaženi solisti Filharmonijskoga društva (Anica Quien, Josip Dauka, Ante Gosetti, dr. Miho Milković, Rudolf Nejbse i Antonio Ravasio⁴⁵),

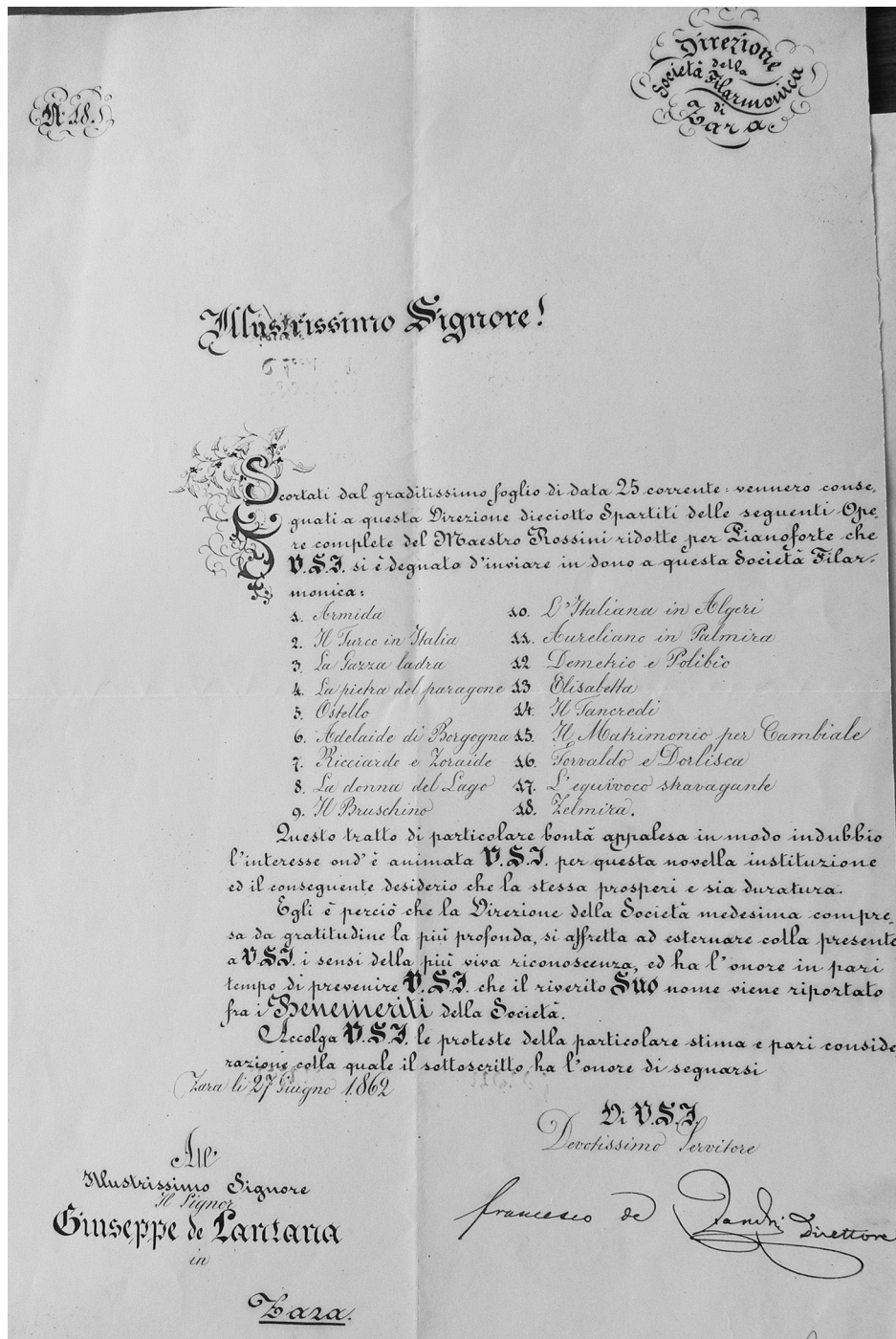
42 NL, 1898., br. 34.

43 U Lantaninoj ostavštini koja se čuva u Državnom arhivu u Zadru, nalazi se veliki broj uplatnica kojima se potvrđivalo da je Lantana mjesečno uplaćivao određene svote novaca različitim društvima.

44 Članovi udruženog odbora Matice dalmatinske i Narodne čitaonice bili su: dr. M. Klaić, P. J. Danilov, dr. J. Antonietti, dr. M. Milković, P. J. Sundečić,

45 Antonio Ravasio (Bergamo, 1835. – Zadar, 1912.) bio je ugledni dirigent, pijanist, maestro di cappella u katedrali, zborovođa, glazbeni pedagog i organizator glazbenoga života u Zadru. Puni pedeset godina Ravasio je djelovao u Zadru posvetivši se u potpunosti razvoju glazbenoga života. Djelovao je u sklopu glazbenoga društva Societa Filarmonica, ali i kao zborovođa katedralne cappelje. Iako Talijan, u polustoljetnom djelovanju nije se našao u nacionalnim razmiricama niti se igdje u periodici spominje osim u kontekstu glazbenih, i to vrijednih događanja. Vidi BURIĆ, K., Doktorska disertacija, str. 195-196.

Slika 3: Izvještaj (autograf) J. Lantane kojim Filharmonijskom društvu poklanja 18 partitura (klavirskih izvadaka) Rossinijevih opera

izveli su nekoliko hrvatskih djela: kvartet *Predivo je prela*, romancu *Tuga* i barkarolu *Oj talasi mili ajte* V. Lisinskog; *Mio ti je kraj* F. Livadića; te *Kvadrilju* prema slavenskim narodnim napjevima S. Lžičara. Ipak, takvi se koncerti nisu ubrajali u redovne Filharmonijske koncerte, a moglo bi se pretpostaviti i da su se mnogi glazbenici neovisno o članstvu u Filharmoniji odazivali priredbama, koncertima i svečanostima u organizaciji drugih društava.

Prvi značajniji potez kojim je Filharmonija unijela politiku u svoje redove, ali i razdor među članovima, dogodio se 1885. godine. Upravo je Lantana bio jedan od glavnih aktera u svojevrsnom skandalu kada je nakon izbora i pobjede vođe zadarskih autonomaša Luigija Lappene Filharmonijsko društvo u Narodnom listu objavilo javnu čestitku. Tom se prilikom Josip Lantana javno odrekao svoje dužnosti i članstva, pozvavši i ostale rodoljube da ga slijede.⁴⁶ Da bi stvar bila gora, Nikola Strmić je skladao i koračnicu u čast Lapenni (*Il trionfo di Lapenna*) što je izrazito loše odjeknulo među zadarskim rodoljubima. Narodni list komentirao je:

„Radujemo se novom čedu gospodina viteza i želimo da preživi mnoga ljeta. Nego, čini nam se, ili da se je u ovaj naslov uvukla tiskarska pogriješka, ili da je glasbenik Strmić kroz prošle izbore putovao po hrvatskim zemljama da sabire... serpske napjeve, jer bi on zastavno bio istiniti naslov podao svojoj koračnici, bio bi je naime krstio: „Il fiasco di Lapenna!”⁴⁷

Sam Lantana tom je prilikom napisao: „Namjesto da se izključivo posvete svrhi za koju su ustanovljena, upuštaju se u neumjestne političke izkaze”. Uplitanjem u politiku Lantana je jasno dao do znanja da je Filharmonija

„time stupila na političko polje, te me uvrijedila i kao rodoljuba i kao člana; prvo izjavljujuć mnijenja s kojima se ja ne slažem, a drugo odalečujući se političkim izkazima od svog umjetničkog programa.”⁴⁸

Početak 20. stoljeća političke se prilike još više zaoštravaju. Godine 1906. uprava Filharmonije odbila je ustupiti svoje prostorije poznatom zboru Slavjanski.⁴⁹ O tome svjedoči i novinski članak koji komentira promjenu uprave društva koju hrvatske novine nazivaju talijanaškom: „Čudno je vidjet sve same c. k. austrijske činovnike na upravama iredentističkih društava.”⁵⁰ I Hrvatski list navodi:

„Uz predsjednika zadarske Filharmonije c.k. savjetnika Maddalene, biran je i podpredsjednik c.k. Lazzarini. Zar ta društva u velikotalijanskom stilu nemaju boljih unapredjivača do c.k. savjetnika!”⁵¹

Od 1904. godine izvješća u tisku svode se na usputne primjedbe o gostovanjima pojedinih umjetnika te na komentare u duhu sukobljavanja talijanaša i rodoljuba. Jedan takav tekst piše Hrvatski list povodom gostovanja u prosincu 1904., kada je Filharmonija, ali i uprava kazališta Teatro Verdi, odbila ustupiti svoje prosto-

46 NL, 1885, br. 47.

47 NL, 1885., br. 52.

48 NL, 1885., br. 47. Osim Filharmonijskoga, Lantana se odrekao i članstva u *Società della Banda cittadina* kojemu je također poslao brzojav.

49 HK, 1906. Br. 75.

50 NL, 1902. Br. 77.

51 HK, 1902., 1906, 75.

rije cijenjenom ruskom zboru jer su uvjetovali da „ne budu pjevane nekoje ruske pjesme, da ne zvone balalajke, i da plakati budu štampani u talijanskom jeziku”.⁵² Zbor to nije prihvatio i nastupio je samo u Čitaonici. Godine 1915. Italija je ušla u rat. Vlast u Zadru raspustila je sva talijanaška društva pa je Filharmonija obustavila svoje djelovanje.⁵³ Društvo se ponovno aktiviralo tek 1918. godine, po završetku rata kada je povod svečanoj priredbi bila uspostava talijanske vlasti. Tom prigodom izvođena su djela zadarskih talijanaša: voditelja zbora Ernesta Pericha i Giovannija Salghettija-Driollija. Dirigent orkestra, zadarski skladatelj Giuseppe Zink, bio je najzaslužniji za uspjeh toga koncerta.

Početak 20. stoljeća i uprava kazališta Teatra Verdi⁵⁴ pokazala je izrazito priklanjaje talijanaškim strujama. Nekoliko primjera svjedoči o tomu: u svibnju 1901. godine za vrijeme trodnevnog gostovanja talijanskoga glumca Ermete Novellija u kazalištu, zadarski Hrvati su mu namjeravali odati priznanje uručivanjem vijenca s hrvatskom trobojnicom, pa su poslali pismenu molbu za dopuštenje. Uprava kazališta odgovorila je negativno, i to na talijanskom jeziku, objašnjavajući kako je riječ o remećenju pravilnika kazališta; kazališnom izvjestitelju Narodnoga lista uskraćena je novinarska ulaznica jer je uprava odlučila da je mogu dobiti samo urednici talijanskih listova ili onih koji izvješća donose na talijanskom jeziku.⁵⁵ A godine 1905. društvo Sokol odbijeno je kada je htjelo unajmiti kazališnu koncertnu dvoranu za priređivanje koncerata.⁵⁶

I Gradska se glazba u nekoliko navrata našla u srcu političkih skandala. Posljednjih godina 19. stoljeća u rukama talijanaške vlasti njegovala je isključivo talijanski repertoar, nerijetko i onaj koji je „izazivao” gradske nemire. Novine izvještavaju:

„Unatoč uličarskim izgredim prošastih dana, politička vlast je dozvolila da sinoć udara občinska glasba na Piazza dei Signori koja je od nekoliko vremena postala pozorištem najsrमतnijih izgreda. Kako ima već šest mjeseci da nije glasba ondje udarala, moglo se je odmah pomisliti, da se je ondje demonstrativno naredilo glazbu, te da će doći do novih izgreda. I doista, kad je glazba prestala udarati zadnji komad, nastane pleskanje od sakupljenih zviždulina, većinom sinova državnih činovnika. Na to glasba zasniva jednu kiticu one provokativne pjesme *El si*, koju politička vlast, koja zabranjuje vješanje hrvatske trobojnice na čitaonici u Arbanasim, nije našla još shodnim da zabrani. Rulja na odgovor stane pleskati i vikati: *Viva Zara italiana! Fora i Croati!* itd. Pošto je demonstracija prietila zauzeti maha, posredova oružništvo, pa se masa razbjegne da zvižda i kriče pred čitaonicom i po širokoj ulici, grdeć Hrvate i sve što je Hrvatim sveto. Do kada će vlada trpiti ovo anarhično stanje?”⁵⁷

52 NL, 1904., br. 97.

53 GRABOVAC, Julije, Zadar u vrijeme druge austrijske uprave, *Zadar-Zbornik*, Zagreb 1964, 246.

54 Povodom smrti Giuseppea Verdija, ravnateljstvo zadarskoga kazališta odlučilo je preimenoovati Teatro Nuovo u Teatro Giuseppe Verdi. Vidi HK, 1901, br. 11.

55 VIDIĆ, Ana, *Glazbeni život...*, diplomski rad. Prema: NL, 1901., br. 42.

56 Vidi NL, 1905., br. 28.

57 Vidi NL, 1898., br. 19.

HRVATSKA DRUŠTVA U ODNOSU NA POLITIČKA PREVIRANJA

Proces stvaranja hrvatskoga nacionalnog identiteta krajem 19. stoljeća kulturno se izražavao prvenstveno u odnosu na ‚drugo‘, a to se vidi upravo u institucionalnim okvirima izvođenja i širenja glazbe. Za razliku od Filharmonije koja je prije svega njegovala talijansku kulturu, jezik i glazbu, ali koja se gotovo tri desetljeća nije uključivala u politička previranja, hrvatska su kulturna društva osnivana s ciljem promoviranja hrvatske kulture i umjetnosti. Godine 1885. osniva se gimnastičko društvo Sokol (Hrvatski Sokol)⁵⁸ koje je, osim glavnoga cilja, a to je promicanje sporta,⁵⁹ promoviralo i razne oblike kulturno-prosvjetne djelatnosti poput tečajeva za bolje upoznavanje hrvatskoga jezika i njegovanje vokalne i instrumentalne. Unatoč negodovanju i protestima talijanaša, društvo je već 1886. godine ugostilo hrvatske tamburaše⁶⁰ koji su na svojem programu imali i hrvatsku himnu. Izvjestitelj Narodnoga lista piše da je himna: „...Onaj krasni vapaj, da Svemogućí Bog složi rođenu braću, da nam ujedini domovinu hrvatsku svakomu je iz srca probio, i mnoge je doslovno ganuo do suza.“⁶¹

Rodoljubne ideje uz mnogobrojne privlačne aktivnosti za mlade (sport, zabava, izleti) očito su bile popularne među mladim Zadranima jer je Sokol već prvih godina djelovanja imao preko tristo članova. Svestrano djelovanje Sokola bilo je poticajno za sva rodoljubna društva u Zadru i okolici, a upravo zahvaljujući njima, mnogim je Zadranima omogućeno da dožive glazbeno-scenska djela na hrvatskome jeziku. Godine 1901. za sve su građane (ne samo za svoje članove) organizirali izlet u Split na izvedbu *Porina* V. Lisinskog, a 1911., izlet u Šibenik

58 Hrvatsko gimnastičarsko društvo Sokol već je nakon nekoliko mjeseci postojanja imalo preko 200 članova! Dokumenti Društva Sokol čuvaju se u Državnom arhivu Zadar pod oznakom: *Societa Sokol Zara 1885-1907* te signaturom Misc. XCVI Poz. Br. 7. Za usporedbu, „Hrvatski sokol“ u Zagrebu, osnovan je krajem 1874. kao gimnastičko i zabavno društvo koje u svom sastavu ima amaterski orkestar, mačevalački i biciklistički odsjek te organizira izlete i zabave. Sokolska organizacija rodila se zapravo u Češkoj (1862.) pa je posredstvom „Slovenskog sokola“ (1863.) doprla do Zagreba, gdje je našla mnogo pristaša zbog svoje sveslavenske narodne ideje. U „Sokolu“ su bili zastupljeni svi staleži: obrtnici, činovnici, intelektualci i aristokracija. Vidi PREMERL, Nada, *Iz društvenog života Zagreba u 19. stoljeću*, Izložba, <http://www.mgz.hr/hr/izlozbe/iz-drustvenog-zivota-zagreba-u-19-stoljecu,355.html>.

59 Streličarstvo, jahanje, plivanje, veslanje, mačevanje, koturaljkanje i biciklizam i dr. Kasnije se iz ovoga društva, osim ‚Zoranića‘ za glazbu, razvio i Veslački klub ‚Jadran‘, Hrvatsko koturaški klub ‚Naprijed‘, Hrvatsko diletantsko kazališno društvo, Hrvatska glazba i dr. V. Maštrović naglašava kako je među glavnim zadacima Sokola bilo i jačanje i organiziranje hrvatske mladeži za političku borbu protiv autonomaša. Vidi MAŠTROVIĆ, *Kulturna i umjetnička djelatnost društva „Petar Zoranić“ Zadar, (1908-1968)*, Zadar 1968., 8. Vidi i: *1908-1983. Radničko kulturno-umjetničko društvo Petar Zoranić Zadar* – Blažeković, Zdravko (gl. ur.), Zagreb 1983.

60 NL, 1886., br. 93. Dva dana prije toga, isto tamburaško društvo nastupilo je i u „velikoj Kožmačendovoj kafani“. Ibid.

61 NL, 1886., br. 94. „Dio I. – 1. Oj banovci, oj junaci! 2. Slavjanska četvorka. 3. Hrvatska hymna (pjevanje). 4. Srijemsko kolo. 5. Narodni potpouri. 6. Rane moje ljuto tištu (pjevano). – Dio II. – 7. Kolo bečko. 8. U boj, u boj (pjevano). 9. Hajd na lievo, hajd na desno. 10. Za jedan časak. 11. ‚Knjažev Oro‘ Kolo. 12. Glasna jasna.“

na izvedbu opere *Povratak J. Hatzea*.⁶² Ipak, mnogi su mladi članovi Sokola rado sudjelovali i u Filharmonijskim koncertima kao i opernim predstavama u kazalištu. Može se pretpostaviti da im je nedostajalo kvalitetno zbornsko pjevanje da im je sudjelovanje u kvalitetnim koncertnim i opernim izvedbama predstavljalo veliko iskustvo. Ipak, 1907. godine, ta je aktivnost naišla na negodovanje pojedinaца pa u Hrvatskom listu kritičar upozorava da bi se mladi sokolci trebali ispisati iz talijanskih glazbenih društava, ali i da bi se u Zadru trebao osnovati novi (hrvatski) pjevački zbor: „...A sada očekujemo našu omladinu nek se ona stavi na posao da osnuje jedno hrv. pjev. društvo u otudjenom Zadru. Pjesmom k slobodi”.⁶³ Tako već 1908. godine nastaje Hrvatsko pjevačko-glazbeno društvo Zoranić koje se sastojalo od vokalne, instrumentalne te dramske sekcije,⁶⁴ s ciljem: „da goji uopće pjevanje i muziku, a u prvome redu slavensku”.⁶⁵

Međutim, za razliku od Sokola, na programu Zoranića, osim slavenske njegovala se i sva druga glazba, pa se tako njihov repertoar vrlo brzo približio onom zadarske Filharmonije. Božidar Širola, pišući o djelovanju Zoranića, ističe:

„Na priredbama tog društva izvođena su, osim poznatih i priznatih djela hrvatskih skladatelja, i strana vokalna i instrumentalna djela, kao Haydnove i Beethovenove simfonije. Društvo je gajilo i komornu glazbu. Time je pokazalo ne samo da mu je – u negdašnjem sjedištu pokrajinske upravne vlasti, koja se za hrvatska kulturna nastojanja slabo brinula, a često ih i prigušivala – baš tu bila zadaća: buditi narodnu svijest, a pri tome zadovoljiti i potrebe višeg umjetničkog stremljenja, priznavajući vrednote tvorevinama velikih evropskih naroda.”⁶⁶

Ustrojem glazbene škole i odabirom izvrsnih dirigenata Zoranić je postao jedno od glavnih nositelja kvalitetnoga glazbenoga života u gradu. Ako je suditi prema izvještajima iz tiska i sačuvanim koncertnim plakatima i programima, djelovanje Filharmonijskoga društva se smanjilo. Ipak, djelovanje Zoranića u više je navrata bilo upitno, što potvrđuju izvještaji u Narodnom listu koji apeliraju na nacionalnu svijest i domoljublje prvenstveno članova, ali i svih hrvatskih građana te na njihovu financijsku podršku kako bi društvo opstalo. Uz to, već se javno progovara i o svojevrsnoj netrpeljivosti između pojedinih zoranića i članova Filharmonijskoga društva. Izvjestitelj piše:

„Teško je reći, ali se jednom mora i to javno prigovoriti zadarskim Hrvatima, da se malo, dapače nimalo, ne brinu i zauzimlju za jedino pjevačko i muzikalno društvo u Zadru. Pje-

62 Vidi MAŠTROVIĆ, V., Prilog povijesti hrvatske kazališne umjetnosti u Zadru, *Zadarska revija*, Zadar 1952., 162. i 167. Vidi i: id., *Jadertina Croatica*, II. dio, Zagreb 1954., XI.

63 HK, 1907., br. 198.

64 MAŠTROVIĆ, V., *Hrvatska društva...*, 485.; STIPČEVIĆ, E., *Glazbeni život...*, 80. Kao što se zbor Zoranića razvio iz pjevačkog odjela Sokola, moguće je da je i Zoranićev orkestar nastao na sličan način, razvivši se iz sokolskoga diletantskog orkestra, iako se on u tisku ne spominje nakon 1903. godine.

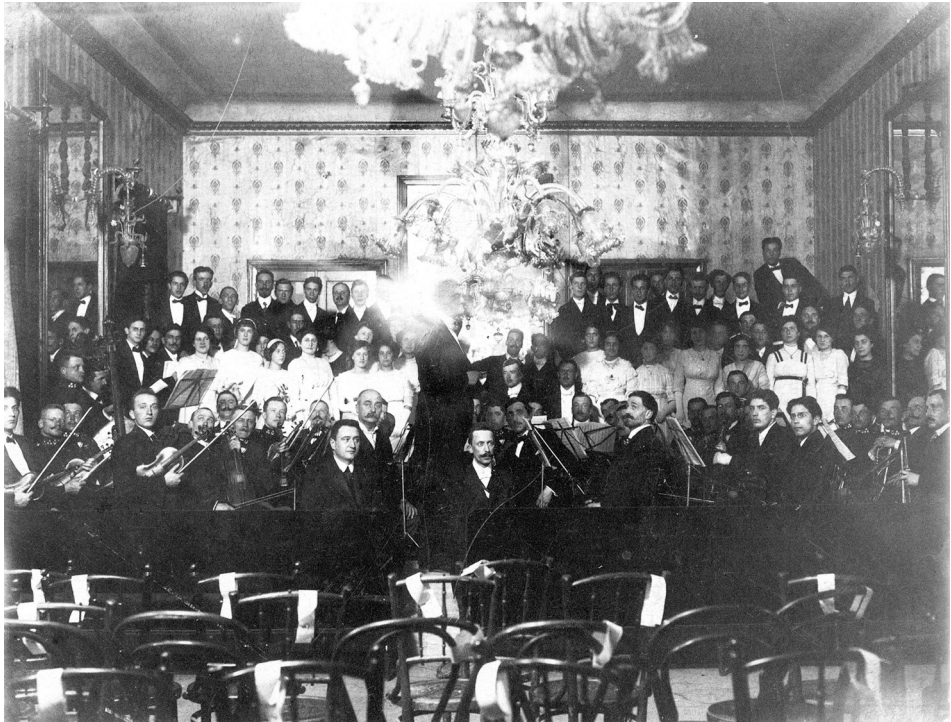
65 Hrvatsko glazbeno-pjevačko društvo „Petar Zoranić” osnovano je 1908. godine na 400. obljetnicu rođenja velikoga hrvatskog pjesnika Zadrana Petra Zoranića, autora prvoga hrvatskoga pastoralnog romana *Planine*.

66 ŠIROLA, B., *Muzički život u Zadru*, 46. PERIČIĆ, Šime; KAURLOTO, Stjepan; MEZIĆ, Davorka, *90 godina Zoranića*, Zadar 1998.

vači i svim oni, koji imaju glasa za pjevanje, morali bi osjećati više ponosa i požrtvornosti, pa barem svojim glasom, kad ne mogu drugačije, buditi narodnu svijest i doprinostiti napredku ove hrvatske institucije, jer su apatija i nemarnost pjevača doveli ovo društvo skoro do propasti... A još zadnju riječ posvećujemo onim Hrvatima, koji su, premda Hrvati, članovi izvršiooci talijanske ‚Filharmonike‘, da se osvieste i pomisle na svoj nacionalni ponos. Naša djela su više puta kriva, da nas se nazivlje pošprdnim nadimkom inferiorne rase. Budimo ljudi!”⁶⁷

Znakovito je, da su samo mjesec dana kasnije, predstavnici Filharmonijskoga društva prisustvovali koncertu Zoranića u studenom 1911.,⁶⁸ kao i na koncertu koji su zoranićevci priredili u čast gostovanja J. Hatzea u Zadru 1912.⁶⁹

Slika 4: Zbor i orkestar društva Zoranić s prvim dirigentom F. Ledererom (oko 1908.)

Veliku ulogu u jačanju preporodnih ideja imali su članovi Narodne čitaonice.⁷⁰ Otvaranjem Čitaonice (1862.), mnogi građani nižega staleža dobili su prostor kakav je bio i *Casino nobile*, rezerviran za imućne građane,⁷¹ a već prvih mjeseci

67 NL, 1911., br. 85.

68 NL, 1911., br. 91.

69 NL, 1912., br. 26.

70 Bila je to jedna od prvih čitaonica u Dalmaciji, osnovana s ciljem rodoljubnoga i prosvjetnoga djelovanja među građanima Zadra, što je uspješno i vršila tijekom gotovo šezdeset godina rada. U samo mjesec dana društvo je brojilo 50 članova utemeljitelja!

71 BELIĆ, Rudi, *Jubilarni broj ‚Narodnog lista‘*, god. 1912., 85.

u nju su upisani brojni građani, trgovci, prvenstveno Hrvati i Srbi.⁷² Prilikom otvorenja, 14. veljače, u Teatru Nobile upriličen je ples, a suvremenik Rudi Belić o tom događaju, kojem je prisustvovalo preko petsto uzvanika, piše:

„Osmih dobar sviet po izbor je navrvio u Zadarsko kazalište, zasvietljeno i naročito uređjeno. Tle bijaše raztrebljeno, sa liepimi naslonjaci zaokruženo; a na pozorištu razredjenje stolice i saci za glavite goste, i za narodne zastupnike. ..tleom se razmienja preko stotine uzorite gospode i krasnih djevojakah odjevenih kao cviet trobojnim odielom. Kad u jedan put kao iznebuha svirka zaszvira i uza nju se oglasi jatašce mladih Crnogoracah pjevajući sa našim pjesnikom:

*Hod' hvataj se brate brata
Nek se seja sestre hvata
Da nam skladno kao oči
Naše kolo napred skoči
Popjevajuć pjesme vrle
Naše slave neumrle,
A spominjuć naše muke
Grдне muke od zel ruke...⁷³*

Iako je većina glazbenoga programa u Čitaonici bila usmjerena prema slaven-skim autorima, dio programa su činili i tada popularni operni ulomci koje su nerijetko izvodili članovi Filharmonijskoga društva. I sam Nikola Strmić više od desetljeća organizirao je koncerte za Čitaonicu, a zanimljivo je da je za koncert u ožujku 1876. godine napisao „baš odličnu koračnicu pod naslovom „Ljubibra-tić“⁷⁴ I dvije godine kasnije, za prijenos Preradovićeve pepela u Beč, Strmić je uz kolegu A. Ravasija, ravnao cijelim programom.⁷⁵

Ipak, Čitaonica je očito morala poštivati zadane obljetnice Monarhijej priređivati slavlja (koncerte, zabave) i u čast cara.⁷⁶ Gotovo sve do početka 20. stoljeća, Čitaonica je pozive svojim članovima pisala dvojezično, na talijanskom i hrvat-skom jeziku, što govori o raširenosti i „udomaćenosti“ talijanske kulture i jezika na zadarskom području.

72 Potkraj 1905. godine ostvarena je sloga među hrvatskim strankama i Zadarskom rezolucijom utvrđena je ravnopravnost Srba s Hrvatima i međusobna suradnja u borbi za oslobođenje od talijanštine.

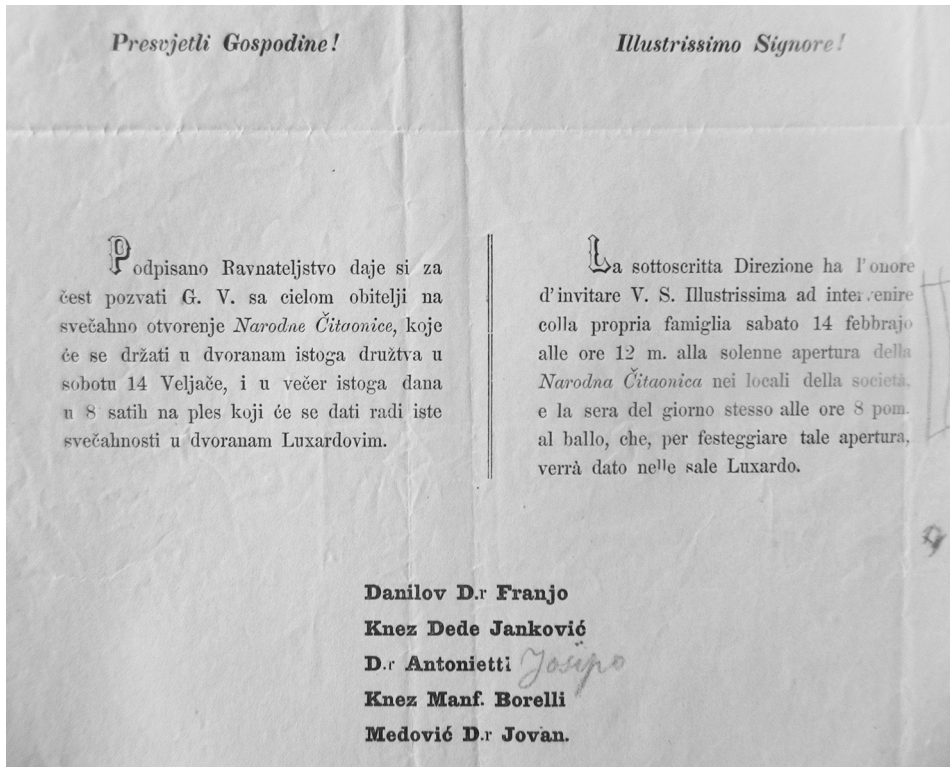
73 BELIĆ, Rudi, *Jubilarni broj...*, 85.

74 NL, 1876, br. 25.

75 Tom je prilikom Strmić izvodio svojevrsnu romanu koju je sam skladao. Vidi NL, 1878., br. 24.

76 Imendan Cara je 4. listopada, a poziv je upućen 29. rujna 1865. DAZD, Lantanina ostavština.

Slika 5: Dvojezična pozivnica na svečano otvaranje Narodne Čitaonice uz večernji ples.

Prvo ometanje kulturno-umjetničkoga rada Čitaonice dogodilo se sredinom 1880-ih za vrijeme upravitelja Lappene, zbog kojega su mnogi Zadranici poput N. Strmića istupili iz svih hrvatskih društava. Talijanaško ometanje glazbenih događanja u Čitaonici vidljivo je pogotovo početkom 20. stoljeća, a zanimljiv je primjer gostovanja tršćanskoga violinista Cesarea Barisona u studenome 1913. godine. Koncert je bio dogovoren, umjetnik je već bio stigao u Zadar,

„ali su ga odmah naši talijanaši zaokupili i prikazali mu stvari tako da počinja nekakav užasan narodni zločin, ako priredi koncert u Čitaonici. To je umjetnika impresioniralo i odputovao je istog dana natrag. Bilježimo ovaj slučaj, jer je vrlo karakterističan po kulturno shvaćanje naših talijanaša.”⁷⁷

Da je postojala svijest o političkim problemima, ali i o položaju Zadra u odnosu na Zagreb, svjedoči članak iz Narodnoga lista o gostovanju Hrvatske opere iz Zagreba u Dalmaciji. Izvjestitelj piše:

„...Važnost ovoga pitanja za nas u Dalmaciji, gdje se na svakom koraku osjeća, kako smo mi još i danas, uza svu probudjenu narodnu svijest, pod velikom sugestijom tuđe umjetnosti, izbija sama po sebi, pa je suviše da potanko razglabamo o nuždi, da se sabor odazove predlogu uprave zagrebačkoga kazališta... Kad se ova stvar liepo provede i sistematizira, onda zbilja hrvatsko kazalište neće biti tek predmet luksuza za naš glavni grad Zagreb nego

77 NL, 1913., br. 95.

važna kulturna institucija, koja će djelovati po svim krajevima naše otačbine, pa i ondje gdje je njezina misija najnužnija: na periferijama. Novi inte-Borota, koji je došao do ove zdrave i patriotske misli, zaslužuje svako priznanje.”⁷⁸

Znakovito je da, usprkos nemirima i zauzimanju političkih ideoloških strana, Narodni list, koji se protivio talijanaškim nastojanjima u gradu te od samoga osnutka bio podrška preporodnim težnjama, u godinama *fin de siècle*a piše:

„Kod nas se, Bogu hvala, još ne osjeća potreba nekih novotarija velikog svijeta, te i ako maleni i siromašni, ipak uživamo blagodati društvenog mira, na što bi nam mnogi mogli zavidjeti.”⁷⁹

UMJESTO ZAKLJUČKA

Ovaj rad prilog je hrvatskoj sociologiji glazbe, ali i svojevrsnom osvješćivanju neminovne subjektivnosti u interpretiranju prošlosti koja je, u nekim prošlim razdobljima, uvjetovala određenu jednoličnu sliku hrvatske glazbeno-povijesne scene. Istraživačevu subjektivnost, ali i opterećenost vlastitom nacionalnom borbom uvjetovalo je dugogodišnje stanje u hrvatskoj glazbenoj historiografiji u odnosu na ‚zadarske teme‘. Zapravo, može se reći da je hrvatska glazbena historiografija gotovo do danas ‚pod dojmom‘ dugogodišnje politike koja je odbacivala sve što nije hrvatsko, pa se o glazbenoj prošlosti Zadra znalo vrlo malo. Danas, kada se pod utjecajem postmodernističkih metodoloških struja koje potiču na istraživanja ‚malih‘ perifernih sredina i ‚manje utjecajnih‘ pojedinaca možemo izdići nad uskom nacionalnom interpretacijom, uviđamo kompleksnost povezanosti politike i glazbe. Politička specifičnost Zadra u 19. stoljeću predstavlja jedan od temeljnih problema za istraživanje. Svjesnost o gradu kao vojno-administrativnom središtu i dugogodišnjim utjecajima različitih kultura, ponajviše talijanske, uvelike je oblikovalo društvo kao multietničko – u njemu su se, do pred kraj 19. stoljeća miješale čak tri ideologije: spajanje Zadra s Hrvatskom, spajanje svih Južnih Slavena te ideja o Zadru kao isključivo talijanskom gradu. Bez obzira na različite stavove građana i sukobe koji su se intenzivirali tek 1880-ih, u Zadru su dominirali procesi asimilacije i akulturacije, svakodnevni kontakti, mješoviti brakovi i međusobna prožimanja kultura. Svakodnevni i zajednički glazbeni život događao se u velikoj mjeri neovisno o ‚visokoj‘ politici i namjerama njezinih vodećih predstavnika. To se ponajprije ogleda u bogatoj produkciji ne samo kazališne proizvodnje (Teatra Nobile i Teatra Verdi) nego i u organizaciji Filharmonijskoga društva, Narodne čitaonice, Zoranića, Sokola, Gradske i vojne glazbe. Pojava glazbenih profesionalaca (Strmića i Ravasija) i njihov utjecaj na pojavu velikoga broja glazbenih amatera, uvjetovat će širenje repertoara, odnosno razvoj komornoga izričaja. Veliku ulogu imali su i glazbeni kritičari i izvjestitelji koji su u većini slučajeva ostali anonimni mada su informirali javnost o glazbenicima, repertoaru i o glazbenim prostorima. Danas nam

78 NL, 1909., god. 48., br. 76.

79 NL, 1897., br. 35.

upravo njihova izvješća predstavljaju bisere među historiografskim izvorima iz njih najviše saznajemo o glazbenoj recepciji, odnosno, samoj publici.

Ipak, društvene prilike, prvenstveno one političke, zadnjih su se dvadeset godina 19. stoljeća počele uvelike odražavati na kulturna i glazbena zbivanja. Dobar primjer utjecaja politike na kulturu predstavlja život najpoznatijega zadarskoga skladatelja – Nikole Strmića. Iako je odrastao u obrazovanoj, plemićkoj obitelji koja je njegovala talijansku kulturu, Nikola i njegov brat Šime (koji nisu poznavali hrvatski jezik!) bili su otvoreni preporodnim utjecajima. Pred kraj života Nikola se ipak opredijelio za talijanašku stranu, pa ga je, iako je bio, uz I. Zajca, najznačajnije skladateljsko ime druge polovice 19. stoljeća, jugoslavenska i kasnije hrvatska glazbena historiografija nedovoljno uvažila u kontekstu hrvatske glazbene prošlosti. O utjecaju društva na glazbu, ali i odnosu politike i glazbe ponajviše svjedoči pojava kada intenziviranje i širenje preporodnih ideja utječe na osnivanje nacionalno orijentiranih društava (Sokol, Zoranić) koja su promovirala isključivo slavensku glazbu. Osim širenja repertoara, politika je imala i negativnih utjecaja na glazbeni život Zadra vidljivih u raskidu suradnje između Društava (Filharmonija i Čitaonica), otkazivanju dugogodišnjih članstava (N. Strmić u Čitaonici; J. Lantana u Filharmoniji i Gradskoj glazbi) te u zasigurnim zahlađivanjima profesionalnih i prijateljskih odnosa. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća građani su ‚morali‘ zauzeti jednu od dviju političkih strana (Hrvati i talijanaši), što će u političkom, historiografskom, ali i ljudskom smislu, ostaviti posljedice na cjelokupno društvo (i glazbu).

Prema kulturologu, H. L. Schapiru „otkrivanje kulture, svijest o tomu da kultura oblikuje i ukalupljuje naše ponašanje, naše vrijednosti, pa čak i naše ideje..., može biti zapanjujuće ili prosvjetljujuće iskustvo.”⁸⁰

IZVORI

- HR-DAZD - 515 Plemićko kazalište u Zadru (*Il Teatro Nobile*), 1781. – 1883.
 HR-DAZD - 252 Kazalište „Verdi” u Zadru (*Teatro Nuovo, Teatro „Verdi”*), 1863. – 1936.
 HR-DAZD - 359 Obiteljski fond: Obitelj Lantana, 1260. – 1918.
 HR-DAZD - 386 Zbirka tiskovina / Stampata, 1488. – 2005.
 HR-DAZD - 543 Vlada/Namjesništvo za Dalmaciju. Društva u Dalmaciji, 1833. – 1918.
 HR-DAZD - 379 Muzikalije, 19. – 20. st.
 HR-DAZD - Miscellan. XCV *Relazione della Direzione della Società Filarmonica di Zara...* 1859., 1860., 1861., 1862., 1863.

PERIODIKA

Narodni list, La Voce Dalmatica, Il Dalmata, Osservatore Dalmato, Hrvatska kruna

80 SHAPIRO, Harvey L., *Man, culture, and society*, New York 1966., 257.

LITERATURA

- BELIĆ, Rudi, Glazba u Dalmaciji od apsolutizma amo, *Pjev. Vjesnik*, god. VIII., 1912., 91.
- BELIĆ, Rudi, Književnost i umjetnost u Dalmaciji zadnjih pedeset godina, *Jubilarni broj 'Narodnog lista'*, god. 1912., str. 91.
- BEZIĆ Jerko, Nosioći zadržarskog muzičkog života u odnosu na narodni preporod u Dalmaciji, *Radovi Intituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnostiu Zadru*, 8, Zadar 1961., 259-308.
- BEZIĆ, Jerko, O hrvatskom kazalištu u Zadru, *Zadar-Zbornik*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1964., 609-618.
- BIANCHI, Carlo Federico, *Fasti di Zara, religioso-politico dall'anno 1184 av. cr. sino dall' anno 1888*, Zara 1888.
- BIANCHI, Carlo Federico, *Zara cristiana*, Zara 1877.
- BLAŽEKOVIĆ, Zdravko, *Glazba osjenjena politikom: studije o hrvatskoj glazbi između 17. i 19. stoljeća*, Zagreb: Matica hrvatska, 2002.
- BLAŽEKOVIĆ, Zdravko, Izvještaj o sređivanju zbirke muzikalija katedrale sv. Stošije u Zadru, *Arti musices*, 15/2 (1984), 171-188.
- BLAŽEKOVIĆ, Zdravko, Nekoliko podataka o vezama Franza von Suppéa s rodnom Dalmacijom, *Arti musices*, 14/2 (1983), 133-144.
- BLAŽEKOVIĆ, Zdravko, Prilog poznavanju Nikole Strmića, *Rad JAZU*, knj. 409, 1988.
- BRALIĆ, Ante, Zadarski fin-de siècle – Političke i društvene prilike u Zadru i Dalmaciji uoči Prvoga svjetskog rata, *Časopis za suvremenu povijest*, 39/3 (2007), 515-849. https://www.academia.edu/5158425/The_Finde_siecle_in_ZadarPolitical_and_Social_Conditions_in_Zadar_and_Dalmatia_on_the_Eve_of_the_First_World_War
- BURIĆ, Katica, *Glazbeni život Zadra u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2010.
- DESLOT, Miroslava, Strani putnici u Zadru u XIX. st., *Zadar-Zbornik*, Zagreb: Matica hrvatska, 1964.
- GOGLIA, dr. Antun, Hrvatski glazbeni zavod 1897.-1927., Pretisak iz sv. Cecilije, Zagreb, 1927.
- GRABOVAC, Julije, Zadar u vrijeme druge austrijske uprave, *Zadar-Zbornik*, Zagreb: Matica hrvatska, 1964.
- KATNIĆ, (?), *Niccolò Cav. de Strmić di Valcrociata per molti estimatori*, Zara: Tipografia del Nazionale, 1876.
- MAJER-BOBETKO, Sanja; BLAŽEKOVIĆ, Zdravko; DOLINER, Gorana, *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Zagreb: HMD, 2009.
- MAŠTROVIĆ, Vjekoslav, Hrvatska društva u Zadru (1848-1920), *Zadar-Zbornik*, knj. II., ur. Ravlić, J., Zadar: Matica Hrvatska, 1964, 485. (fusnota 64?)
- MAŠTROVIĆ, Vjekoslav, *Jadertina Croatica*, II. dio, Zagreb: JAZU, 1954., XI.
- MAŠTROVIĆ, Vjekoslav, *Kulturna i umjetnička djelatnost društva „Petar Zoranić” Zadar; (1908-1968)*, Zadar, RKUD „Petar Zoranić”, 1968.
- MAŠTROVIĆ, V., Prilog povijesti hrvatske kazališne umjetnosti u Zadru, *Zadarska revija*, Zadar, 1952. 162. i 167.
- PERIČIĆ, Šime; KAURLOTO, Stjepan; MEZIĆ, Davorka, *90 godina Zoranića*, Zadar: HPGD Zoranić, 1998.

- PREMERL, Nada, *Iz društvenog života Zagreba u 19. stoljeću*, izložba. <http://www.mgz.hr/hr/izlozbe/iz-drustvenog-zivota-zagreba-u-19-stoljecu,355.html>
- RAUKAR, Tomislav; PETRICIOLI, Ivo; ŠVELEC, Franjo; PERIČIĆ, Šime, *Zadar pod Mletačkom upravom: 1409 – 1797, Prošlost Zadra III*, Zadar: Filozofski fakultet, 1987.
- RUCK, Lovorka, Glazbeni život u Rijeci, *Arti musices*, 35/2 (2004), 179-205.
- SABALICH, Giuseppe, *Cronistoria aneddotica del Nobile teatro di Zara (1781-1881)*, Rijeka – Zadar, 1904 - 1922.
- SHAPIRO, Harvey L., *Man, culture, and society*, New York, 1966.
- STIPČEVIĆ, Ennio, Glazbeni život Zadra od 1860. do 1818., *Zadarska revija*, XXXIV, 1985., 1, 78-87.
- STIPČEVIĆ, Ennio, *Hrvatska glazba*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- STIPČEVIĆ, Ennio, Izvještaj o sređivanju i katalogiziranju muzikalija Historijskog arhiva u Zadru, *Arti musices*, 17/1 (1986), 101-135.
- ŠIROLA, Božidar, Pabirci iz glasbene povijesti grada Zadra, *Alma Mater Croatica*, 155-162.
- ŠIROLA, Božidar, *Hrvatska umjetnička glazba*, Zagreb: Matica Hrvatska 1942., 121.
- ŠIROLA, Božidar, *Muzički život u Zadru*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1964.
- ŠIROLA, Božidar, *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Zagreb: Edition Rirop, 1922.
- ŠKARICA, Miloš., *Zadarski liječnici, Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. II, 1955., str. 156.
- VIDIĆ, Ana, *Glazbeni život Zadra 1860. do 1918*. Diplomski rad. Zagreb: Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu, 2006.
- Zadar-Zbornik – Ravlić, Jakša (gl. ur.), Zadar: geografija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura: zbornik*, Zbornici i monografije, knj. II, Zagreb: Matica hrvatska, 1964.
- 1908-1983. Radničko kulturno-umjetničko društvo Petar Zoranić Zadar – Blažeković, Zdravko (gl. ur.), Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1983.*

SUMMARY

MUSIC AND POLITICS. THE INFLUENCE OF POLITICAL CIRCUMSTANCES ON THE MUSICAL LIFE IN ZADAR IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

The following text will present the musical life of Zadar in the second half of the 19th century in relation to the contemporary political turmoil. For this purpose, the activities of two major music societies (Zadar Philharmonic and Croatian singing society Zoranić) will be analysed in the framework of their national orientation. Although these companies promoted different cultural and national ideology, for decades they connected, especially the Philharmonic, citizens of different ethnic origin, contributed to the professionalization of musical activities and to vivid musical life of the small Dalmatian town. Studying diverse historiographical and archival documents, according to a well-defined plan of case study research strategy, allowed following the cultural and artistic activity through a network of social activities, but also through individual levels and ideological contexts. This paper, therefore, in accordance with the postmodernist tendencies that are 'interested' also in minorities, outsiders and in all those that the modern historiography has ignored for years, is an attempt to consider the extent of political influence on the musical life of Zadar society (individuals and music companies), but also on the daily lives of the then cultural citizens.

Key words: musical life in Zadar, 19th century, politics and music, Zadar Philharmonics Orchestra, Zoranić

ISSN 1330-1128 (Tisak) • ISSN 2584-4059 (Online)

UDK: 78+39(497.58) • CODEN: BAGLEC

BAŠĆINSKI

JUŽNOHRVATSKI ETNOMUZIKOLOŠKI GODIŠNJAK • ETHNOMUSICOLOGICAL YEARBOOK OF SOUTHERN CROATIA

GLASI

• GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK – EDITOR-IN-CHIEF

• MIRJANA SIRIŠČEVIĆ

• GOST UREDNIK – GUEST EDITOR

• IVANA TOMIĆ FERIĆ

• KNJIGA 12

• SPLIT

• 2015. – 2016.

UREDNIŠTVO – EDITORIAL BOARD

VITO BALIĆ, [NIKOLA BUBLE], HANA BREKO KUSTURA (ZAGREB), JOŠKO ČAleta (ZAGREB), MIHO DEMOVIĆ (ZAGREB), BOŽIDAR GRGA, JERKO MARTINIĆ (KÖLN, NJEMAČKA), VEDRANA MILIN-ČURIN, MAGDALENA NIGOEVIĆ, ANKICA PETROVIĆ (LOS ANGELES, SAD), DAVORKA RADICA, MIRJANA SIRIŠČEVIĆ, IVANA TOMIĆ-FERIĆ, NENAD VESELIĆ (RIM, ITALIJA)

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK – EDITOR-IN-CHIEF

MIRJANA SIRIŠČEVIĆ

GOST UREDNIK – GUEST EDITOR

IVANA TOMIĆ FERIĆ

TAJNIK – SECRETARY

BRANKA LAZAREVIĆ

GRAFIČKI UREDNICI – GRAPHIC EDITORS

GORKI ŽUVELA

ŽANA SIMINIATI VIOLIĆ

IZDAJU – PUBLISHED BY

ODSJECI ZA GLAZBENU TEORIJU I GLAZBENU PEDAGOGIJU UMJETNIČKE AKADEMJE U
SPLITU

ZA IZDAVAČA – FOR THE PUBLISHERS

MATEO PERASOVIĆ

LEKTORI I PREVODITELJI / LANGUAGE EDITORS AND TRANSLATORS:

TRIŠNJA PEJIĆ (ENGLISKI / ENGLISH)

NELA RABADIJA (HRVATSKI / CROATIAN)

KOMPJUTERSKI SLOG / COMPUTER LAYOUT:

VITO BALIĆ

UDK

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U SPLITU

ADRESA UREDNIŠTVA – ADDRESS

FAUSTA VRANČIĆA 19, HR – 21000 SPLIT

E-MAIL: BASCINSKIGLASI@UMAS.HR

CIJENA – PRICE

150,00 KUNA

TISAK – PRINTED BY

JAFRA PRINT

SPLIT, 2017.